

КРИТИЧКИ ОСВРТ НА ОДРЕДБЕ О ОБИМУ АКУМУЛАЦИЈЕ У НАЦРТУ ЗАКОНА О ПРОШИРЕНОЈ РЕПРОДУКЦИЈИ И МИНУЛОМ РАДУ

Чињеница да се Нацрт закона о проширеној репродукцији и минулом раду, од његових идејних основа и теоријских расправа па до нормативно-убличених решења, припрема скоро пола деценије, довољно сведочи о сложености друштвено-економске проблематике која се, у њему правно регулише. Ситче се, са стране, утисак да су, управо, предложена решења „законодавцу” причињавала главне тешкоће, због чега се, иначе, и тако дуго чекало на коначан предлог. Међутим, то је само спољни привид, док се прави разлози налазе на другој страни, они су принципијелне, начелне и понајвише теоријске природе, а не идејно, друштвено-политичког, самоуправног опредељења.

Основно полазиште Нацрта закона јесте „да допринесе даљем развоју социјалистичких самоуправних друштвено-економских односа”. На том је, природно, изграђена његова целокупна идејна и друштвено-политичка филозофија; доминантан положај радника у процесу одлучивања о средствима проширења заједничке материјалне основе удруженог рада, управљање тим средствима, економска мотивисаност за максимално увећање средстава, за потребе акумулације, што рационалније располагање са њима и усаглашавање личних, заједничких и општих интереса, приликом одређивања квантитативних односа између личне, заједничке и опште потрошње, са једне и акумулације односно обима средстава проширене репродукције са друге стране.

Тим циљевима и задацима не могу се чинити никакви приговори, нити са правно-техничким решењима Нацрта закона може ставити озбиљнија замерка. Но, упркос тога, предлагач закона се приликом регулисања односа проширене репродукције, суочио са нерешивим проблемима. О чему се заправо ради? Реч је о непостојању низа теоријских премиса на ко-

јима се нужно темељи и одређује обим, квантитативна, количинска страна проширене репродукције (акумулације).

Прво, није претпостављен никакав, у теорији дефинисан и од стране праксе прихваћен облик равнотежне цене, упросечене вредности дохотка, карактеристичног за социјалистичке самоуправне односе, нити се макар хипотетски даје унутрашња структура, она нужна, објективно дата економска величина, просечан стандард средстава акумулације. Без тога се тешко уочава акумулација, јер се она утапа у општу масу дохотка, па се чини да је увек присутна, иако се брзо установи да је акумулација на необјашњив начин нестала негде у вртлогу субјективних жеља, групних и колективних интереса. Уместо да те појаве сузбије и отклони уочене недостатке у токовима проширене репродукције основних организација удруженог рада, Нацрт закона се задовољава правним ишекулацијама, демагошким фразама и невештим понављањем одредаба из Устава и Закона о удруженом раду, које се односе на питања средстава за унапређивање и проширивање материјалне основе рада.

Према томе, само просечан износ акумулације неки друштвено утврђен стандард, дати ниво инвестиционих средстава за потребе проширене репродукције, представља објективан критериј за све оне специфичне ситуације минималног и оптималног нивоа акумулације. Истини за вољу, Нацрт закона чини покушај да диференцира и различито постави обавезе „радника у издвајању инвестиционих средстава”. Тако да оне основне организације удруженог рада, које остварују већу масу „чистог дохотка у односу на уложени рад и коришћење средстава издвајају сразмерно већа инвестициона средства”,¹ Овде се не каже према чему се одређује та сразмера, али ако се мисли на чист доходак онда то, најблаже речено, крије у себи крајње произвољна решења. Но, уколико се сразмера повећавања средстава за проширење материјалне основе рада (акумулација) одређује у односу на фонд личне потрошње радника, онда опет може да испољи произвољно понашање у погледу обима издвојених инвестиционих средстава, да створи субјективан суд о потреби акумулације, да доминира утицај појединаца и група на једну, крајње објективно условљену економску величину. Повећана обавеза издвајања инвестиционих средстава ближе је деловању закона акумулације уколико се она за потребе проширене материјалне основе рада одреди у односу на просечан ниво (обим) акумулиране, издвојене масе чистог дохотка. Уосталом, како другачије и разумети критерије издвајања инвестиционих средстава за проширену репродукцију него као „издвајање зависно од ... опремљености средстава за рад... производности рада у делатности коју обавља основна организација... природе делатности... улоге коју у друштвеној репродукцији има основна организација... од потребе сталног унапређења техничког и технолошког процеса рада у тој делатности”²).

⁽¹⁾ Нацрт закона о проширеној репродукцији и минулом раду, „Борба”, 21. јул 1981., чл. 11.

⁽²⁾ Исто.

Познато је да су средстава за рад мање-више различито технички опремљена да се ради о већој, односно мањој производности рада посматрајући од једне до друге основе, радне и сложене организације удруженог рада, гране, привредне делатности, сектора производње (индустрије и пољопривреде у целини). Када се зна просечан ниво органског састава производних чинилаца, просечан доходак, просечан обим (ниво, стопа, износ) средстава акумулације иако је онда, у зависности од тога, да се одреди веће и када веће или мање издвајање средстава из једног дела чистог дохотка за потребе проширења материјалне основе рада. Овако, све је релативно произвољно, недовољно објективизирано, а занемаривање деловања објективних економских закона који ће без сумње, прво, опомињујуће деловати на неадекватно понашање у процесу издвајања инвестиционих средстава, а потом једног тренутка, уколико до њега дође, и казнити „непослушне“ субјекте проширене репродукције.

Предлог Закона полазећи од различитих услова привређивања, природе и врсте делатности, признаје, иако доста стидљиво, заобилазно, на посредан начин разлику у органској структури чинилаца производње, неједнак економски положај на тржишту, од чега, иначе, у основи зависи и сама обавеза радника да издвајају из чистог дохотка већи односно мањи износ средстава за потребе проширене репродукције а да би се то постигло нужно је утврдити критеријуме издвајања, тако да се зна кад, ко, колико и од чега више односно, мање треба да издвоји инвестиционих средстава за потребе проширене репродукције. То јасно треба да се каже, нормира, регулише, а не да се наслућује, законска норма треба да упућује на обавезно самоуправно понашање, а не да потхрањује колебања, ствара недоумице, опортунизам, и тако омогући друге приоритете издвајања на рачун акумулације као најпрогресивније функције друштва.³⁾

Тај циљ је могуће да се оствари ако се у Нацрту закона предвиди, једном одредбом, просечна величина, обим, износ, стопа акумулације за основне организације удруженог рада, зависно од просечног нивоа органског састава производних чинилаца просечног дохотка и чистог дохотка, па се на темељу тога одреди, надпросечан, максимални износ средстава проширене репродукције.

Интересантан је податак да се у Закону о удруженом раду одређује, па макар и код исказивања дохотка, „акумулација у односу на просечно коришћена средства“.⁴⁾ На исти начин се може одредити износ акумулације у односу на просечан доходак и просечан чист доходак. Аналогно томе, зашто онда не би било могуће одредити изнадпросечан, кад су за

³⁾ „Најважнија прогресивна функција друштва-акумулација одузима се од друштва и предаје у руке појединцима и њиховој самовољи. Ма шта појединци чинили са својим „приносом“, друштво у најбољем случају остаје онолико исто богато или сиромашно као што је и било. Дакле, сва средства за производњу која су акумулирана у прошлости само су зато централисана у рукама друштва да би се сва у будућности акумулирана средства за производњу опет распарчала у руке појединаца. Властите претпоставке бивају погажене, долази се до чисте апсурдности“.
(Енгелс: „Anti-Diiring“, Култура, Београд, 1959. стр. 340).

⁴⁾ Закон о удруженом раду, Сл. лист СФРЈ, Београд, 1976., чл. 140.

то услови испуњени, износ (обим) средстава из чистог дохотка за проширење материјалне основе рада (акумулације).

Теоријски, сазнајно емпиријски то су они случајеви кад се ради о екстра дохотку, о делу дохотка „који је резултат рада у изузетно повољним природним условима, који је резултат изузетних погодности на тржишту или је резултат других изузетних погодности у остваривању дохотка“⁵⁾). Према томе, да је Нацрт закона доследан у томе, да полази од једне просечне величине, онда би било једноставно разграничити екстра доходак од просечног дохотка, разне облике ренте, (земљишне, рудничке, монополске, тржишне), као нерадних облика оствареног дохотка без и мимо доприноса рада од радних и на раду заснованих доходака. То би све представљало изнадпросечан ниво, највиши обим акумулације, изнадпросечно издвојена инвестициона средства за потребе проширене репродукције.

С друге стране, у односу на тако утврђени ниво средстава за проширену репродукцију, одредила би се и обавеза издвајања дела чистог дохотка за потребе акумулације за оне основне организације удруженог рада, које имају исподпросечне услове привређивања, а то значи низак, испод просека технички и вредносни састав фактора производње, низак ниво производне снаге рада, слабу опремљеност средстава за рад и неповољне друге услове производње. Дакле, пошто те основне организације не остварују доходак у изузетно повољним условима рада, не користе посебне погодности стицања дохотка немају повољан економски положај на тржишту, а у примарној расподели присвајају мање дохотка него што су произвеле новостворене вредности, све те основне, радне и сложене организације остварују доходак испод просечног нивоа, имају од просека нижи чисти доходак, а тиме објективно и нижи (минимални) обим акумулације. Од њих се не може захтевати да издвајају више средстава из чистог дохотка за проширену репродукцију, него што, иначе, могу, али им се исто тако, мора поставити захтев да обавезно обезбеде минималан обим акумулације.

Уколико оне нису способне да обезбеде тај минимални обим средстава акумулације предузимају се одговарајуће мере. Нацрт закона у томе није доследан, он не обавезује никога ни нашта и не предвиђа случајеве минималне, најниже стопе акумулације, а не нормира је, јер његове одредбе не садрже ни просечан односно надпросечан, горњи лимит (обим) средстава проширене репродукције. За такав његов став према акумулацији нема оправдања, поготову кад се располаже са емпиријским подацима и статистичким показатељима о економским условима под којима, поједине и све заједно основне организације удруженог рада остварују свој доходак и издвајају средства за унапређивање и проширивање материјалне основе рада. Нема никаквог оправдања да се питање доњег лимита средстава проширене репродукције правно не регулише, предвиди у одговарајућим одредбама Нацрта закона, ни са становишта Закона о удруженом

⁵⁾ Нацрт закона о проширеној репродукцији и минулом раду, „Борба“ исто

раду. Наиме, у њему се предвиђа да „ако радници у основној организацији не могу да обезбеде... средства за унапређивање и проширивање материјалне... основе рада и висини предвиђеној самоуправним споразумом (минимална акумулација)... дужни су да донесу програм мера за отклањање тих поремећаја”⁶.

Наведене илустрације јасно показују да Нацрт закона о проширеној репродукцији, у погледу квантитативне стране односа акумулације, прави корак назад у односу на Устав и Закон о удруженом раду. Нацрт не садржи квантитативне показатеље и економске величине, примера ради о ефикасности инвестиционих улагања, повећање дохотка привређивањем средствима акумулације, утврђивање (коликог) дела дохотка који је резултат изузетних погодности остваривања дохотка, квантитативна разграничења радних од нерадних доходака, одређивање величине инвестиционих средстава за унапређивање и проширивање материјалне основе рада и слично, упркос чињенице што он, о свему томе, садржи бројне одредбе. Слично је и са показатељима за утврђивање масе средстава за личне дохотке по основу минулог рада, висине цене услуга чија садржина треба да обезбеди инвестициона (колика) средства основним организацијама удруженог рада друштвених делатности које стичу доходак слободном разменом рада. Заиста је несхватљиво да Нацрт закона својим одредбама потпуно занемарује квантитативну страну односа проширене репродукције, а претендује да их правно кодификује.

Друго, Нацрт закона полази од једне фикције да је доходак основне организације удруженог рада јединствена, недељива и класно релативно хомогена целина. То значи да се остварени доходак па и чист доходак, као економска основа (извор) проширене репродукције аналитички не подваја на потребан производ и вишак производа, већ да оба дела заједно представљају јединствену целину са којом радник слободно располаже и самостално одлучује о њеној економској намени, употреби, коришћењу. Како онда разумети образложење предлога Закона у коме се каже да радници самостално управљају и привређују са вишком рада, а Нацрт закона уопште не полази од категорије вишка производа из кога се издвајају средства за проширење материјалне основе рада (акумулације). Логично је да та величина није позната када није одређен ни ниво, величина потребног производа, потребног за биолошко, природно репродуковање радника. Али у пракси није тако, статистички се приказује глобални износ вишка производа, квантитативно се одређује величина личног дохотка радника, издваја заједничка потрошња, фиксира квантитативна страна опште потрошње. Где је у томе место акумулације? Без некаквих квантитативних, бар елементарних разграничења у целини дохотка, а посебно категорије вишка производа тешко је утврдити обим акумулације, иако је „део за проширење производње... економска нужност”... дата величина одређена „према постојећим средствима и снагама, дакле на основу рачуна ве-

⁽⁶⁾ Закон о удруженом раду, исто, стр. 152,

роватноће, али се издвајање средстава проширене репродукције, „никако не могу искалкулисати из праведности“.)⁷⁾

На крају, уместо закључка, Нацрт закона не респектује економске нужности, не утврђује никакве економске величине, не разграничава односе личне, заједничке, опште потрошње и акумулације, не фиксира минимум нити предвиђа максимум издвојених средстава за унапређивање и проширивање материјалне основе рада, не квантифицира ниједан једини износ инвестиционих средстава, а правно регулише и нормира економске величине проширене репродукције. То је противречност коју, иако није једноставно будући Закон о проширеној репродукцији и минулом раду, треба да отклони.

(⁷⁾ Карл Маркс: Критика готског програма, Карл Маркс, Фридрих Енгелс. Изабрана дела, II, Култура, 1950., стр. 12-13.